JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Lähteenmäki, Mika

Title: Kielellistä valkopyykkiäkö?

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Suomen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Lähteenmäki, M. (2022). Kielellistä valkopyykkiäkö?. Idäntutkimus, 29(3), 83-84. https://doi.org/10.33345/idantutkimus.120674

Kielellistä valkopyykkiäkö?

YLE uutisoi verkkosivuillaan 3.6.2022, että Ruotsin, Tanskan ja viimeisimpänä Norjan (29.5.2022) ulkoministeriöiden tekemä päätös käyttää Valko-Venäjästä virallisissa yhteyksissä nimitystä *Belarus* on kirvoittanut keskustelun valtion nimestä myös Suomessa. Vaikka nimikeskustelua on käyty useissa Euroopan maissa jo pitkään, siitä tuli päivänpolttava teema myös Suomessa Venäjän Ukrainaa vastaan aloittaman hyökkäyssodan seurauksena. Pohjoismainen ja laajempi eurooppalainen keskustelu Valko-Venäjän nimestä on mielenkiintoista, koska se osoittaa, että kielellisiin normeihin kytkeytyvät kysymykset ovat harvoin puhtaasti kielellisiä. Niihin liittyy myös ideologisia, poliittisia, historiallisia ja identiteettiin kytkeytyviä tekijöitä, joiden painoarvo virallisia kielenkäyttösuosituksia pohdittaessa voi kohota kielellisiä kriteerejä suuremmiksi.

Suomen kielen nimitys Valko-Venäjä on monien muiden vanhojen vakiintuneiden paikannimien tapaan eksonyymi eli sen kirjoitusasu on mukautunut suomen kielen konventioihin eikä noudata sanan alkukielistä kirjoitusasua (vrt. Lontoo – London). Vastaava vanha eksonyyminen nimitys löytyy myös useasta muusta eurooppalaisesta kielestä, esim. *Vitryssland* (ruotsi), *Hviterussland* (norja), *Biélorussie* (ranska) ja *Weißrussland* (saksa). Uudempien valtionimien kohdalla taas noudatetaan endonymiaperiaatetta, jolloin valtiosta käytetään nimitystä, joka vastaa muodoltaan maan alkukielistä nimitystä.

Kun nykyinen Valko-Venäjä itsenäistyi vuonna 1991, sen omakieliseksi nimityksesi määriteltiin uuden valtion perustuslaissa *Respublika Belarus* (*Рэспубліка Беларусь*) tai lyhyemmin *Belarus* (*Беларусь*). Kansainvälisissä yhteyksissä valtion nimenä tuli käyttää endonymiaperiaatteen mukaisesti em. nimitysten translitteroituja muotoja. Esimerkiksi YK noudattaa kyseistä suositusta, ja englannin kielessä aikaisempi venäläisperäiseen muotoon perustunut *Byelorussia* (tai *Belorussia*) on väistymässä nimen *Belarus* tieltä. Suomessa Kotimaisten kielten keskus pitäytyy toistaiseksi vuonna 2020 antamassaan suosituksessa eikä näe kielellisiä perusteita Valko-Venäjän vakiintuneen nimityksen muuttamiselle. Ruotsin ulkoministeriö päätyi suosittelemaan nimityksen *Belarus* käyttämistä virallisissa yhteyksissä jo vuonna 2019, mutta suositus ei ole ainakaan vielä muuttanut kielen normia, ja molemmat muodot ovat mahdollisia.

Myös Venäjällä on käyty ajoittain kiivastakin keskustelua Valko-Venäjän venäjänkielisestä nimityksestä. Valko-Venäjän valtiolliset kielet ovat valkovenäjä ja venäjä. Itsenäistyneen maan perustuslaissa valtion nimeksi määriteltiin *Belarus* (*Беларусь*) sekä valkovenäjäksi

että venäjäksi. Tästä huolimatta Venäjällä on käytössä kaksi varianttia, venäläisperäinen *Belorussija* (*Белоруссия*) ja *Belarus* (*Беларусь*). Venäläisperäisen nimityksen puolustajat katsovat nimityksen *Belarus* mm. rikkovan venäjän kielen oikeinkirjoitussääntöjä ja olevan siten osoitus epätoivotusta vieraskielisestä vaikutuksesta. Tätä kantaa edustaa mm. Venäjän tiedeakatemian alainen Venäjän kielen instituutti. Kielenhuoltosivusto gramota.ru taas suosittaa muodon *Belarus* käyttöä virallisissa yhteyksissä sekä mediassa ja venäläisperäisen nimityksen käyttöä muissa kielenkäyttötilanteissa. Venäläisessä keskustelussa on tunnistettu, että kielelliseen valintaan vaikuttaa lingvististen kriteerien lisäksi vahvasti myös poliittinen korrektius, sillä nimityksen *Belarus* käyttö signaloi valtion ja sen kansalaisten itsemääräämisoikeuden kunnioittamista.

Mikä suomen kielen Valko-Venäjässä ja muiden kielten vastaavissa eksonyymeissä on sitten vikana? Etymologisesti Belarus koostuu kahdesta komponentista *belaja – rus*, ja sitä pidetään käännöslainana latinankielisestä nimityksestä *Alba Russia* (tai *Alba Ruscia*). Ongelmana on, että tällä nimityksellä ei ole selvärajaista tarkoitetta, vaan sitä on käytetty viittaamaan erilaajuisiin maantieteellisiin alueisiin, jotka eivät vastaa nykyisen Valko-Venäjän aluetta. Nykykeskustelun kannalta ehkä olennaisempaa on se, että historiallisesti kyse ei ole ”valkoisesta” Venäjästä, vaan maantieteellisestä, kielellisestä ja kulttuurisesta tilasta, joka muodostui Kiovan Rusjin alueella ja kehittyi nykyiseksi Valko-Venäjäksi. Nimitystä voidaankin pitää historiallisesti epätarkkana ja anakronistisena samoin perustein kuin nimitystä Kiovan Venäjä. Nimitys Valko-Venäjä määrittää valtion Venäjän kautta ikään kuin Venäjälle alisteisena ja siihen historiallisesti erottamattomasti kytkeytyvänä, vaikkei Venäjää valtiona ollut vielä olemassa sen syntyhetkellä.

Keskustelu Valko-Venäjän nimityksestä kytkeytyy laajempaan mediassa vahvasti esillä olevaan kieltä, valtaa ja identiteettiä koskevaan keskusteluun, jossa korostuu valtion, kansan, etnisen ryhmän ja muiden ihmisryhmien oikeus päättää omasta nimityksestään. Identiteetit rakentuvat kielen ja muiden semioottisten resurssien käytön kautta, joiden valinnassa on aina kyse vallankäytöstä. Tätä taustaa vasten Valko-Venäjä voi näyttäytyä nimityksenä, joka representoi valtion Venäjän näkökulmasta ikään kuin ”yhtenä Venäjistä” ja heijastaa Venäjän imperialistista asennetta ja alentuvaa suhtautumista maata kohtaan. Samalla sen voidaan tulkita kyseenalaistavan maan ja sen kansalaisten oikeuden määritellä itse identiteettinsä.

Belarus-nimityksen valinta voi näyttäytyä osoituksena puhujan valveutuneesta historiatietoisuudesta ja siitä, että hän tunnustaa ja kunnioittaa valtioiden ja eri ihmisyhteisöjen ja -ryhmien oikeutta määritellä identiteettinsä. Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainaan nosti tämän merkityssisällön etualalle, ja kielellisen valinnan voidaan katsoa kertovan myös puhujan suhtautumisesta Venäjän toimintaan ja sen taustalla olevaan ajattelumalliin. Kuten Tomi Huttunen on osuvasti todennut, Suomessa Venäjää on yritetty ymmärtää ja käsitteellistää toiseuden näkökulmasta. Ukrainaan kohdistetun hyökkäyssodan seurauksena Venäjästä tuli hetkessä totaalinen toiseus paitsi läntisten kulttuuristen arvojen niin myös universaalien yleisinhimillisten arvojen näkökulmasta.

Mika Lähteenmäki
Venäjän kielen ja kulttuurin professori
Jyväskylän yliopisto